

HERKE-FÁBOS Barbara Katalin

DOI: 10.15170/DIKE.2018.02.02.03

tanársegéd

PTE ÁJK

**A gyermekvédelmi rendszer prevenciók szerepe a bűnmegelőzésben
a Csemegi-kódextől napjainkig**

Preventive Role of the Child Protection in Crime Prevention from the Code Csemegi until Today

The delinquency of children of tender age and juveniles is a social phenomenon of specific concern. This is the group of offenders concerning which jurisprudence, jurisdiction, social services and any other organizations coming into contact with juvenile offenders are able to do the most in order to have the youth become law-abiding citizens as adults. The authority measures that are performed in the frame of the administrative procedure provide a part in the Hungarian child protection system. The authority measures of the Hungarian child protection care system can be grouped according to its reason and system of instrument as a kind of protecting-safeguarding action furthermore as measures that result in the removal of the child from his family. Preventive patronage has been of legal force since the 1st of January 201. In Hungarian areas of law this new legal institution has roots in criminal law and it got placed into the system of child protection based on the authorization of the 1430/2011 (XII. 13.) governmental decision despite the fact that the reasons of its creation were first and foremost the reduction of child- and juvenal criminality and the effective reintegration of the perpetrators.

Keywords: *child protection system, authority measures, crime prevention, risk assessment*

1. A családjog és a büntetőjog kapcsolódási pontjairól

A gyermekvédelem feladat- és eszköztára tekintetében számos jogterülethez kapcsolódik, ezért a célkitűzések megfogalmazásához és a következtetések levonásához a jogterületek komplex vizsgálata és értelmezése szükséges.

A bűnmegelőzés preventív eszköztárába tartozó megelőző pártfogás jogintézménye a jogágak metszéspontjában áll. A jogpolitikai cél a kriminológia és a büntetés végrehajtás területét érinti. A büntetőjogi kapcsolat a büntethetőség objektív és szubjektív kategóriájából vezethető le. Az életkor és a belátás vizsgálata jelöli ki a gyermek- illetve fiatalkorúval szemben alkalmazható felelősségrevonási eljárás színterét. Amennyiben a hivatkozott feltételek hiányoznak, úgy a gyermekvédelem rendszere közigazgatási hatósági eljárás keretében lép fel a gyermek érdekében. Ebben az esetben csak tényállásszerűség valósul meg, a büntetőjogi felelősségre vonás alapja hiányzik. Azonban annak teljessége esetén a fiatalkorú a büntető igazságszolgáltatás rendszerébe kerül. A gyermekvédelmi hatósági intézkedések két típusát különböztethetjük meg. A védő-óvó típusú intézkedések képezik az első csoportot, ide tartozik a megelőző pártfogás intézménye is. A

második kategória a gyermek családjából történő kiemelésével járó beavatkozások. A különbségtétel alapja a szülői felügyeleti jog – alaptörvényi felhatalmazásból eredő – sérelme a gyermek- illetve fiatalkorú érdekében. A megelőző pártfogás elrendelése esetén nem kerül sor a gyermek családból való kiemelésére. Ugyanakkor a védelembe vétel mint ugyancsak védő-óvó típusú hatósági intézkedés minden egyes esetben kapcsolódik a megelőző pártfogás elrendeléséhez. A védelembe vétel felülvizsgálata már eredményezheti a gyermek családjából történő kiemelését.

2. Az életkor

2.1. Az életkor bűnmegelőzési szempontú megközelítése

Az életkor kérdése kitüntetett fontosságú a büntető felelősségre vonás és az alkalmazható jogkövetkezmények szempontjából. Az életkorhoz rendelt felelősség megállapításakor tekintettel kell lenni a gyermek személyiségét alakító tényezőkre és szocializációs hátterére. Bűnmegelőzési szempontból az életkorral kapcsolatban három releváns kérdés merül fel: 1, Mikor kerül kapcsolatba a gyermek vagy fiatalkorú személy a büntető igazságszolgáltatás rendszerével? 2, A gyermekvédelem vagy a büntető igazságszolgáltatás hatáskörébe tartozik-e felelősségének megállapítása? 3, Milyen közigazgatási hatósági intézkedés vagy büntető anyagi- illetve eljárásjogi intézkedés elrendelésére kerül sor, és az eléri-e célját? A három kérdésre adott együttes válasz alakítja egy-egy ország – nemzetközi jogharmonizációs kötelezettségeknek megfelelő – gyermek- és fiatalkorúakra vonatkozó bűnmegelőzési politikáját.

A vétőképeség függvénye, hogy a felelősség megállapítása és a jogkövetkezmény meghatározása a gyermekvédelem vagy a büntető igazságszolgáltatás hatáskörébe tartozik-e. A gyermekvédelmi rendszer prevenciós hálózata elsősorban a veszélyeztetett gyermekekre összpontosít. A büntető igazságszolgáltatás rendszerében kevésbé van lehetőség az egyéniesítő szempontok figyelembe vételére.

A tanulmány kiemelten foglalkozik a gyermekvédelmi hatósági intézkedések körébe tartozó, 2015. január 1. napjától hatályos megelőző pártfogás intézményével. Az intézkedés bevezetésére a gyermek- és fiatalkorú bűnelkövetők bűnözésének visszaszorítása, további bűnelkövetéstől való visszatartása érdekében került sor. A jogalkotó – a gyermekvédelmi jelzőrendszer tagjainak véleményét becsatornázva – felismerve azt, hogy a gyermekvédelmi rendszer keretében foglalkoztatott szakemberek nem rendelkeztek a bűnözéssel kapcsolatba kerülő gyermek- és fiatalkorúak kezeléséhez szükséges ismeretekkel. Ezért a jelzett problémára adott megoldásként a pártfogó felügyelők – büntető igazságszolgáltatás keretében szerzett – tapasztalataival kívánta a gyermekvédelem eszköztárát bővíteni. Az intézkedés bemutatása során életkori és fogalmi anomáliák tisztázására hívom fel a figyelmet, továbbá a gyermekvédelem bűnmegelőzési lehetőségeit szemléltetem.

A gyermek- és fiatalkorúak bűnmegelőzésével foglalkozó kriminológiai tanulmányok többsége szerint a hivatkozott személyek büntető igazságszolgáltatással történő minél fiatalabb korban való kapcsolatba kerülése „stigmaként” hathat a jövőbeni viselkedésükre. A gyermekek védelméről és a gyámügyi igazgatásról szóló 1997. évi XXXI. törvény (továbbiakban Gyvt.) 68/D. § (1) bekezdése szerint a bűncselekmény vagy az elzárással is sújtható szabálysértés

elkövetése miatt indult védelembe vétel iránti eljárásban, vagy a már fennálló védelembe vétel mellett a nyomozó hatóságnak a bűncselekmény vagy a szabálysértési hatóságnak a szabálysértés elkövetéséről tájékoztató, a gyámhatóság felé tett jelzését követően megkeresi a pártfogó felügyelői szolgálatot környezettanulmány és a gyermek veszélyeztettségének bűnmegelőzési szempontú kockázateértékelése beszerzése céljából.

A törvényi megfogalmazás ellentmondáson alapszik. Hatályos büntetőjogunk alapján ugyanis a gyermekkorú személy nem büntethető. A bűncselekmény törvényben meghatározott fogalmi elemei a büntetendőség, társadalomra veszélyesség és bűnösség. A Büntető Törvénykönyvről szóló 2012. évi C. törvény (továbbiakban Btk.) 15. § a) pontja alapján az elkövető büntetendőségét, illetve a cselekmény büntetendőségét kizárja vagy korlátozza a gyermekkor. Törvényi védelem alapján a gyermekkorú személyek nem rendelkeznek beszámítási képességgel, így nem lehetnek alanyai sem bűncselekménynek, sem szabálysértésnek. A Btk. 16. § szerint nem büntethető, aki a büntetendő cselekmény elkövetésekor a tizennegyedik életévét nem töltötte be, kivéve az emberölés,¹ az erős felindulásban elkövetett emberölés,² a testi sértés,³ a terrorcselekmény⁴ a rablás⁵ és a kifosztás⁶ elkövetőjét, ha a bűncselekmény elkövetésekor rendelkezett a bűncselekmény következményeinek felismeréséhez szükséges belátással, mert ekkor tizenkét éves kortól büntethető. Márpedig a Gyvt. a megelőző pártfogás kapcsán beszél bűncselekményről és szabálysértésről, a meghatározás utolsó fordulatában pedig életkor szempontjából a gyermeket (és nem a gyermekkorút) említi.

A Gyvt. értelmező rendelkezései között a következő fogalom meghatározások találhatók. Gyermek a Polgári Törvénykönyvről szóló 2013. évi V. törvény (a továbbiakban: Ptk.) 2:10. § (1) bekezdése szerinti kiskorú. Kiskorú az, aki tizennyolcadik életévét nem töltötte be. A kiskorú a házasságkötéssel nagykorúvá válik.⁷ Fiataikorú az, aki szabálysértés elkövetésekor 14. életévét, 2013. július 1-jét megelőzően elkövetett bűncselekmény elkövetésekor a 14. életévét, 2013. július 1-jét követően elkövetett bűncselekmény elkövetésekor a 12. életévét betöltötte, azonban a 18. – javítóintézetben történő nevelése esetében a 21. – életévét még nem töltötte be.⁸ Végezetül fiatal felnőtt az a nagykorú személy, aki a 24. életévét nem töltötte be.⁹

A Btk. értelmezésében fiataikorú és felnőtt elkövetőkről beszélhetünk. A Btk. 105. § (1) bekezdése szerint fiataikorú az, aki a bűncselekmény elkövetésekor a tizenkettedik életévét betöltötte, de a tizennyolcadikat nem. Tehát a Gyvt. és a hatályos Btk. a bűncselekmény elkövetése szempontjából ugyanazon életkorú csoportot tekinti fiataikorúnak, ugyanakkor a gyermekkorú elkövetők életkorának rögzítése különbözik a két jogág meghatározásában. Míg a Gyvt. szóhasználatában¹⁰ gyermek szerepel, addig a Btk. gyermekkorút említi. A Gyvt. értelmező

¹ Btk. 160. § (1)-(2) bek.

² Btk. 161. §

³ Btk. 164. § (8) bek.

⁴ Btk. 314. § (1)-(4) bek.

⁵ Btk. 365. § (1)-(4) bek.

⁶ Btk. 366. § (2)-(3) bek.

⁷ Gyvt. 5. § a)

⁸ Gyvt. 5. § b)

⁹ Gyvt. 5. § c)

¹⁰ A kategória tisztán életkori skálát jelöl ki anélkül, hogy leszűkíthető lenne tényállásszerű cselekményt elkövetőkre vagy a gyermekek bármilyen jellegű minőségére.

rendelkezése olyan tág halmazként határozza meg a gyermek fogalmát, amelynek részét képezi a fiataalkorúak csoportja is, tekintettel arra, hogy a Gyvt. visszautal a Ptk. szerinti kiskorú fogalmára, amely szerint kiskorú az, aki a tizenharmadik életévét nem töltötte be. A Btk. szerint ezzel szemben az a terhelt gyermekkorú, aki a 14. életévét a bűncselekmény elkövetésekor nem töltötte be, illetőleg az, aki az emberölés, erős felindulásban elkövetett emberölés, testi sértés, rablás, kifosztás bűncselekményének elkövetésekor a tizenkettedik életévét nem töltötte be, vagy a tizenkettedik életévét betöltötte, de a tizennegyedikét még nem, és ezen bűncselekmények elkövetésekor a következmények felismeréshez szükséges belátással nem rendelkezett.

A Pártfogó Felügyelői Szolgálat tevékenységéről szóló 8/2013. (VI. 29.) KIM rendelet (továbbiakban Pfr.) mind a gyermekkorú, mind a fiataalkorú kifejezést használja. A Pfr. 19/D. § (1) bekezdése alapján a gyámhatóság által a megelőző pártfogás elrendelése iránt tartott tárgyaláson az illetékes fővárosi és megyei igazságügyi szolgálat vezetője által kijelölt pártfogó felügyelő a gyermekkorú, illetve a fiataalkorú bűnmegelőzési szempontú veszélyeztetettségének magas foka esetén részt vesz, közepes foka esetén részt vehet.

A megelőző pártfogás a járási gyámhivatalok által meghozott közigazgatási hatósági intézkedés a nyomozó hatóságok jelzésére indított esetekben, amelybe bekapcsolódik a pártfogó felügyelői szolgálat is. A közigazgatási eljárásban a Gyvt. személyi hatálya, míg a nyomozó hatóságok és a pártfogó felügyelői szolgálat szempontjából a Btk. személyi hatálya irányadó. A fent hivatkozott normaszöveg alapján megelőző pártfogás elrendelésére kizárólag tizenkettedik életévüket betöltött személyek vonatkozásában kerülhet sor, tekintettel arra, hogy az bűncselekmény vagy elzárással sújtható szabálysértés elkövetéséhez kapcsolódik. Amennyiben a jogszabály nem bűncselekményt, hanem büntetendő cselekmény kifejezést tartalmazna, elhárulna a jogértelmezési probléma, mivel tényállásszerű cselekményt a gyermekkorú személy is megvalósíthat, azzal, hogy nem büntethető, így büntetőeljárás lefolytatására nem kerül sor.

2.2. A büntethetőség objektív és szubjektív kategóriájának jogtörténeti változásai a Csemegi-kódextől

A magyar szuverenitás részleges helyreállítása után, az 1861. január 23-tól március 4-ig ülésező Országbírói Értekezleten újra megfogalmazódott az igény a magyar büntetőjog kodifikálására. Az európai természetjogi kodifikációs hullámba illeszkedő magyar büntetőtörvény-tervezet (1795)¹¹ és az 1843. évi törvényjavaslat¹² nem lépett törvényerőre, az 1848-49. évi szabadságharc bukása után pedig a neoabszolutista jogexport eredményeként 1852-ben bevezették az osztrák büntetőtörvénykönyvet¹³ hazánkban, amelyet mintegy kilenc évvel később az Országbírói Értekezlet határozata (ITSZ) értelmében a tradicionális magyar büntetőjog helyreállítása követett. A kor követelményeihez igazodó és tudományos szempontból is érett magyar büntető törvénykönyv kidolgozásával az Igazságügyi Minisztérium *Csemegi Károlyt* bízta meg.¹⁴ A

¹¹ BALOGH, Büntetőjog-történeti dogmatikai alapkérdések 6–7.

¹² FINKEY, Az 1843-i büntetőjogi javaslatok 16.

¹³ Strafgesetz über Verbrechen, Vergehen und Ubertretungen. Österreichische Nationalbibliothek Allgemeines Reichs-Gesetz- und Regierungsblatt für das Kaiserthum Österreich.

¹⁴ FINKEY, Az 1843-i büntetőjogi javaslatok 48.

tudományos felkészültségű ügyvéd és politikus a megbízásnak eleget téve elkészítette a büntető törvénykönyv tervezetét, amelyet az Országgyűlés az 1878. évi V. törvénycikként hosszas vita után elfogadott.

A Csemegi-kódex a hazai jogban mérőföldkőnek volt tekinthető a gyermek- és fiatalkorúak bűnmegelőzése szempontjából az életkori kategóriák megállapításával és az ahhoz kapcsolódó preventív intézkedések alkalmazásának lehetőségével. Megalkotására és bevezetésére az a körülmény adott okot, hogy a bűnismétlés és a visszaesés jelentős emelkedését jelentették. A háttérbe szoruló klasszikus tanok szerint kiépített büntetőjog már nem volt képes válaszokat adni a jelentkező bűnmegelőzési problémákra. Így többek között nem volt alkalmas arra, hogy a bűnözés okaival foglalkozzon, különösképpen nem az egyes bűnelkövetők motivációjával.¹⁵ Jellegzetes példája volt ennek a gyermekkorúakkal szembeni bánásmód. A gyermekkorút mint belátásra képtelen személyt kivonta a felelősségre vonhatók köréből és nem foglalkozott a reszocializációs szempontú nevelésükkel. Figyelmen kívül hagyta azt a körülményt, hogy a fiatalkorúak utánpótlását jelentő gyermekbűnözést kezelje.¹⁶ A fiatalkorúakra vonatkozó szabályok „a beszámítást kizáró vagy enyhítő okok” című fejezetben kerültek elhelyezésre. Ehhez kapcsolódóan háromféle korhatárt jelölt ki Csemegi. Az első korhatár a gyermekkor volt. A kódex gyermekkorúnak azt a személyt tekintette, „aki a büntett vagy vétség elkövetésekor életkorának tizenkettedik évét meg nem haladta”.¹⁷ A törvény értelmében a gyermekkorú személyt bűnvád alá nem vonhatták, így büntethetőségét kizárták.¹⁸

A második életkori kategóriát a tizenkettő és tizenhat év közötti büntethető fiatalkorúak képezték, amennyiben a kriminális cselekményt elkövető fiatal az elkövetés idején a tizenkettedik évét már betöltötte, de a tizenhatodikat még nem, ha a cselekménye bűnösségének felismerésére szükséges belátással bírt. Tehát a törvénykönyv a cselekményhez kapcsolódó belátási képességet rendelte a büntethetőséghez. A preventív bűnmegelőzési szemlélet az életkori kategóriához kapcsolódóan abban jelent meg, hogy a belátással nem rendelkező fiatalkorú mentesült a büntetőjogi felelősségre vonás alól, azonban a cselekmény elkövetése nem maradt értékelés nélkül. A büntetőjogi felelősségre vonás alól mentesülő fiatalkorú nem került be a büntető igazságszolgáltatás rendszerébe, hanem – lehetőséget kapva életének korrigálására – javítóintézetben történő elhelyezésére került sor.¹⁹ E felfogás tehát a javítóintézetet²⁰ nem tekintette büntetésnek, hanem olyan preventív beavatkozásnak, amely alkalmas volt a fiatalkorú életpályájának idejekorán történő kiigazítására, így nemcsak a bűncselekményt elkövető, hanem az elhagyott, csavargó vagy a szülők kérelmére beutalt fiatalkorúak befogadását is ellátta.²¹ A harmadik életkori kategóriát a 20 éven aluliak alkották. A velük kapcsolatban megfogalmazott enyhítés, hogy sem halálra, sem életfogytiglani fegyházra nem ítélték őket.²²

¹⁵ MEZEY, A kor kérdése 28.

¹⁶ ANGYAL, A magyar büntetőjog tankönyve 387., idézi MEZEY, A kor kérdése 29.

¹⁷ 1878. évi V. tc. 83. §

¹⁸ ROSTA, A fiatalkorú bűnözés 78.

¹⁹ ROSTA, A fiatalkorú bűnözés 79–80.

²⁰ Az első javítóintézet létesítésére 1884-ben került sor Aszódon, ezt követte 1886-ban a kolozsvári, 1890-ben a rákospalotai (lányok részére), 1895-ben a székesfehérvári, végül 1903-ban a kassai javítóintézet felállítása.

²¹ LŐRINCZ, A fiatalkorúak büntetés-végrehajtása 58.

²² ROSTA, A fiatalkorú bűnözés 81.

Az 1908. évi XXXVI. törvénycikk a büntetőtörvények és a bűnvádi perrendtartás kiegészítéséről és módosításáról a Csemegi-kódexhez képest két nagy előrelépést mutatott a fiatakorúak ügyeiben. Megteremtette a felnőttekétől különböző elbánás lehetőségét és a fiatakorúak teljes körű önálló büntetőjogi kezelését az esetükben alkalmazható intézkedések bővítésével. A fiatakorúakra vonatkozó szabályrendszert egészítette ki a fiatakorúak bíróságáról szóló 1913. évi VII. törvény (továbbiakban Fb.).

Az I. Büntetőnovella a gyermekkor életkori kategóriáját nem változtatta meg. Esetükben az egyéniesítés alkalmazása és a védelemre szorulás jogszabályi rögzítése adott alapot újabb intézkedések bevezetésére.²³ A fiatakor felső határát²⁴ ugyanakkor két évvel kitolta a büntethetőség szubjektív feltételrendszerének átalakításával. A belátási képességet felváltó terminológia az értelmi és erkölcsi fejlettség lett. Ennek meglétéről előzetes eljárás keretében a bíró tájékozódott. A bírónak már nem csak a fiatakorú értelmi fejlettségét, hanem az erkölcs szabályainak ismeretét is vizsgálnia kellett, így azt is, hogy a gyermekes vágyak, ösztönök, s mások csábításával szemben bírt-e némi ellenállási erővel.²⁵ A gyakorlatban ún. külön kérdés feltevése útján döntöttek az értelmi és erkölcsi fejlettség létéről. Amennyiben a fiatakorú ismerte a Tízparancsolatot, úgy a büntethetőséghez szükséges értelmi és erkölcsi fejlettség fokát elérte, amennyiben nem, akkor büntetőjogilag sem felelt. Kivételes esetben a büntetőjogi felelősségre vonás alól is mentesülhetett a büntethetőséghez szükséges értelmi és erkölcsi fejlettség szintjén álló fiatakorú, amennyiben a bíróság a fiatakorú egyéniségének, életviszonyainak és az eset összes körülményeinek megismerése után úgy döntött, hogy a bírói megdorgálás a fiatakorú jövőbeni magaviselete és erkölcsi fejlődése szempontjából nem mutatkozik kívánatosnak.²⁶

Az 1950-es évekre a fiatakorúak vonatkozásában a termékeny jogalkotás volt jellemző. Az időszakot jellemző jogalkotási folyamat első állomása volt az 1950. évi II. törvény a büntetőtörvénykönyv általános részéről (továbbiakban Bt.), valamint az azt hatályba léptető 1950. évi 39. tvr. a büntetőtörvénykönyv általános részének hatályba léptetéséről (továbbiakban Ér.). A Bt. a fiatakorúakra vonatkozóan szűken fogalmazott, mindössze a büntethetőség alsó korhatárát állapított meg.²⁷ Eljárásjogi szempontból megjelent a büntetőeljárás mellőzésének, megszüntetésének vagy felmentő ítélet hozatalának a lehetősége, amennyiben a fiatakorú értelmi fejletlensége okán nem ismerhette fel cselekménye társadalomra veszélyességét.²⁸ Az Ér. a fiatakorúak vonatkozásában az I. Büntetőnovella rendelkezéseit hatályban tartotta, amennyiben az Ér. a fiatakorúakra vonatkozóan nem tartalmazott eltérő szabályokat. Így továbbra is alkalmazhatóak voltak az I. Büntetőnovella szerinti nevelő- és óvóintézkedések és az Fb. anyagi jogi és bűnvádi eljárásjogi rendelkezései.²⁹

²³ Megdorgálás és iskolai elzárás. Kriminogén szocializációs környezet a gyermek állami gyermekmenhelyre történő szállítását vonhatta maga után.

²⁴ Orvostudományi és lélektani kutatások eredményeinek és fiatakorúak ügyeivel foglalkozó jogász konferenciák tapasztalatainak köszönhetően.

²⁵ BALÁZS, A belátási képesség 372.

²⁶ ROSTA, A fiatakorú bűnözés 81–86.

²⁷ A Bt. 9. §-a szerint nem büntethető az, aki nem érte el a 12. életévét.

²⁸ BALÁZS, A belátási képesség 372.

²⁹ ROSTA, A fiatakorú bűnözés 86.

A termékeny jogalkotás következő eleme az 1951. évi 34. számú törvényerejű rendelet volt a fiatalkorúakra vonatkozó büntetőjogi és büntető eljárási rendelkezésekről (továbbiakban Ftvr.). Az Ftvr. fiatalkorúak büntetőjogi felelősségre vonásával kapcsolatban valamennyi szabályt egy jogszabályban rögzítette. Így a fiatalkorúak büntetőjoga látszólagosan különvált a Btá-tól és a Büntető perrendtartástól (továbbiakban II. Bp.).³⁰ Ez azt jelentette, hogy az eljárás alapját a büntető anyagi és eljárásjogi szabályok adták, az Ftvr. csak az eltéréseket rögzítette. A fiatalkor életkori határán nem változtatott, az életkorhoz kapcsolódó szubjektív kategória kikerült a büntetőjogi felelősségre vonás feltételei közül. A büntetőeljárás mellőzésére, megszüntetésére, felmentő ítélet meghozatalára azonban lehetőséget biztosított az Ftvr. abban az esetben, ha a fiatalkorú nem ismerhette fel cselekménye társadalomra veszélyességét, továbbá ha a csekélyebb súlyú cselekményt jobbra más személy befolyása alatt követte el, és nem volt szükség vele szemben nevelő intézkedésre sem.³¹ A joganyag céljának meghatározásakor a bűnmegelőzési szemlélet került előtérbe. Leszögezte ugyanis, hogy a cél olyan intézkedések meghozatala, amelyek alkalmasak a fiatal megfelelő fejlődésének, illetve társadalmi beilleszkedésének előmozdítására.³²

Újabb jogalkotási állomásnak számított az 1954. évi 23. számú törvényerejű rendelet a fiatalkorúakra vonatkozó büntetőjogi rendelkezések módosításáról, amely átalakította az Ftvr. életkori kategóriáit. A 12-14 évesekkel szemben bírói megrovás, próbára bocsátás, javító-nevelés és gyógypedagógiai nevelés elrendelésének volt helye. A 14-18 évesek vonatkozásában főszabály szerint büntetést kellett kiszabni, és csak a nevelés érdekében dönthetett a bíró a nevelő intézkedés elrendelése mellett. A büntetés kiszabásakor került értékelésre a fiatalkor azzal, hogy velük szemben kisebb mértékű büntetés kiszabásának volt helye.³³

Az Ftvr. alig 10 évig volt hatályban, ugyanis a Magyar Népköztársaság Büntető Törvénykönyvéről szóló 1961. évi V. törvény és az azt életbe léptető 1962. évi 10. törvényerejű rendelet hatályon kívül helyezte. A fiatalkorúak büntetőjogának elhelyezésére a büntető törvénykönyv önálló – az általános szabályokat megelőzve – VII. fejezetében került sor. A büntetőjogi felelősségre vonás feltétele továbbra is az életkor maradt és szubjektív kategóriaként megjelent az elkövetés időpontjában fennálló beszámítási képesség. A büntető törvénykönyv alapján a fiatalkorú akkor rendelkezett beszámítási képességgel, ha felismeri magatartásának társadalomra veszélyes jellegét és ennek megfelelően cselekszik. A gyermekkor felső korhatára a 14. életév lett. A fiatalkorúaknál eltörölte az Ftvr. kettős felosztását. Két évvel emelkedett a büntetőjogi felelősségre vonás alsó korhatára, így a törvény értelmében fiatalkorúnak számított a tizennegyedik életévét betöltött, de a tizenharmadik életévét még nem betöltött személy.³⁴

A Büntető Törvénykönyvről szóló 1978. évi IV. törvény (továbbiakban Btk.) a szocialista jogalkotáshoz hasonlóan önálló fejezetben szabályozta a fiatalkorúakra vonatkozó külön rendelkezéseket. A törvény értelmében a felnőttek és fiatalkorúak feleltek a büntetőtörvénykönyvben meghatározott bűncselekmények elkövetéséért, amennyiben beszámítási képességgel rendelkeztek. Nem változtatott a törvény a gyermekkorúakhoz kapcsolódó életkori

³⁰ Az 1951. évi III. tv.

³¹ Ftvr. 22. §

³² ROSTA, A fiatalkorú bűnözés 87.

³³ ROSTA, A fiatalkorú bűnözés 87.

³⁴ ROSTA, A fiatalkorú bűnözés 88–89.

kategórián. A 14 év alatti személyeket nevezte gyermekkorúnak, akiknél a büntető igazságszolgáltatás alkalmazása ki volt zárva. A fiataikor alsó határának a 14. életévet tekintette, amelynek jogpolitikai indoka a beszámítási képesség kezdetéhez köthető. Az általános iskolai tanulmányok lezárása a 14. életévben várható. Ettől a kortól kezdődően feltételezhető, hogy a gyermek eljutott a testi és szellemi fejlettség olyan fokára, amely megalapozza a büntetőjogi felelősségre vonást.³⁵

A gyermekkorú és fiataikorú életkori kategóriájának megállapítása vonatkozásában változást hozott a jelenleg is hatályos új Btk. A fiatakorúakra vonatkozó rendelkezések továbbra is a törvénykönyv Általános Részében, külön fejezetben (XI. fejezet) találhatóak.

A fiataikor alsó határának leszállítása mögött politikai és közrendvédelmi megfontolások álltak. A jogalkotó a szektorális leszállítás mellett döntött, azaz a gyermekkor – mint büntethetőséget kizáró vagy korlátozó ok – meghatározása során tételesen felsorolta azokat a bűncselekményeket³⁶, amelyek megvalósulása esetén fiatakorúként értékeli az elkövetőt. Ami maga után vonta az említett vagyron elleni erőszakos és személy elleni erőszakos cselekmények elkövetőinek büntetőjogi felelősségre vonásának lehetőségét. A törvény szerint fiatakorú az, aki a bűncselekmény elkövetésekor a tizenkettedik életévét betöltötte, de a tizennyolcadikat nem.³⁷ Gyermekkorú pedig az, aki a tizennegyedik életévét nem töltötte be, nem büntethető.³⁸ A meghatározásból kitűnik, hogy a fiataikor és gyermekkor életkori meghatározása átfedést mutat, amit azzal oldott fel a jogalkotó, hogy felsorolta azokat a bűncselekményeket, amelynek elkövetése esetén a tizenkettedik életévét betöltött, de tizennegyedik életévét még nem betöltött személy fiatakorúnak minősül, és ebből adódóan fiatal kora ellenére nem áll fenn vele szemben büntethetőséget kizáró ok. A büntetőjogi felelősségre vonás szempontjából megjelent egy újabb, az életkorhoz kapcsolódó szubjektív kategória, a belátási képesség. Csak az a cselekmény elkövetésekor tizenkettedik életévét betöltött, tizennegyedik életévét még be nem töltött fiatakorú büntethető, aki a cselekmény elkövetésekor rendelkezett a bűncselekmény következményeinek felismeréséhez szükséges belátással. Így ennek a korosztálynak a büntetőjogi felelőssége feltételes felelősség, mivel a bíróságnak minden egyes esetben vizsgálni kell, hogy az illető a bűncselekmény elkövetésekor rendelkezett-e a bűncselekmény következményeinek felismeréséhez szükséges belátással. A jogalkotó a fiatakorúak két kategóriáját az alkalmazható jogkövetkezmények szerint osztotta fel. A tizenkettedik életévét betöltött, de tizennegyedik életévét még nem betöltött fiatakorúval szemben nincs helye büntetés kiszabásának, csak intézkedések alkalmazhatóak. A tizennegyedik életévét betöltött, tizennyolcadik életévét még nem betöltött fiatakorú vonatkozásában a törvénykönyv önálló fejezetében megállapított büntetések és intézkedések kiszabásának van helye.³⁹

A fiatakorúak életkorának szektorális leszállítása számos kritikát vont maga után. Preventív és bűnmegelőzési szempontból fontos rendelkezés, hogy velük szemben csak intézkedés alkalmazható. Azonban figyelembe véve a korosztályt érintő testi és mentális változásokat, a

³⁵ ROSTA, A fiatakorú bűnözés 89–90.

³⁶ Emberölés, az erős felindulásban elkövetett emberölés, a testi sértés, a terrorcselekmény, a rablás és a kifosztás.

³⁷ Új Btk. 105.§

³⁸ Új Btk. 16. §

³⁹ ROSTA, A fiatakorú bűnözés 91–93.

választható intézkedések tára nem volt elég széles. A kritikai észrevételek miatt 2015. január elsejétől az intézkedések sora kibővült a megelőző pártfogás lehetőségével. De nem a fiatalokúakkal szemben büntetőeljárás keretében kiszabható intézkedések közé került, hanem a közigazgatási eljárás keretében elrendelhető hatósági intézkedések palettája bővült.

3. A gyermekvédelem szerepe a bűnmegelőzésben

Tekintettel arra, hogy ma már tendenciaként beszélhetünk a bűnözői karrier minél fiatalabb korban való megkezdéséről, elengedhetetlen, hogy gyermekvédelmi rendszerünk preventív és konkrét bűnmegelőzési mechanizmusokat működtessen.

A gyermek- és fiatalokú személyek leggyakrabban vagyon elleni bűncselekményeket követnek el, sajnálatos módon az erőszakos bűncselekmények elkövetésétől sem riadnak vissza. A vagyon elleni bűncselekmények kiemelkedően magas számából arra lehet következtetni, hogy az elkövető gyermek- és/vagy fiatalokú személyek maguk is lehetnek veszélyeztetett élethelyzetben. Ebben a vonatkozásban a gyermekvédelem által ellátott bűnmegelőzési funkció támogató, szociális jellegének erősítése indokolt. Abban az esetben, amikor a kriminogén magatartás nem az anyagi vagy a családi veszélyeztető körülményekből fakad, a gyermekvédelem büntető igazságszolgáltatási elemekkel való bővítése nem vitatható. Fontos lenne azonban a támogató és kontroll funkció egyensúlyának a megteremtése. Ennek egyik lehetséges módja a gyermekvédelmi szereplők együttműködési feltételeinek protokollba foglalása és a párbeszéd lehetőségének széleskörű megteremtése. Nem lehet figyelmen kívül hagyni azt a tényt sem, hogy a bűnözés társadalmi jelenség. Ennél fogva a gyermek- és fiatalokú bűnözés kezelési módszereinek hatékonysága is komplexitást igényel.

A probléma kezelésében fontos, hogy megfelelő kezelő rendszeri válaszok együtt, egy időben hatva érvényesüljenek: egyszerre kezelve a család anyagi problémáit, a gyerek iskolai előmenetelének kérdését, támogató eszközökkel fellépve a deviáns gyermekek érdekében.⁴⁰ A jog által nehezen kezelhető problémák az egyéni fejlődési eltérésekben, körülményekben és az érettség meghatározásában rejlenek.⁴¹ Éppen ezért is kavart port hazánkban a büntethetőségi korhatár⁴² leszállítása egyes, a korábban már említett bűncselekmények vonatkozásában.

Hatályos büntetőjogunk a fiatalokú nevelését és védelmét tartja szem előtt, hangsúlyozva a szabadságelvonással járó intézkedés vagy büntetés ultima ratio jellegét.⁴³ A jogalkalmazás és a szakirodalom egy része egyaránt erőteljes kritikával illeti a büntethetőségi korhatár leszállítását. A szerzők többnyire azzal érvelnek, hogy helyesebb lett volna a gyermekvédelmi intézményrendszer megelőző és válaszüreakcióinak kiépítése, további kritikaként említik, hogy a büntető igazságszolgáltatás rendszerével túl fiatalon megismerkedő személy számára az állam nem a védő-óvó arcát mutatja, hanem stigmákat aggat rájuk.

⁴⁰ KEREZSI – KOVÁCS – PÁRKÁNYI – SZABÓ, A pártfogó felügyelet szerepe 162.

⁴¹ HERZOG, Gyerek elkövetők 8.

⁴² A belátási képesség megléte mellett, amelyhez igazságügyi elmeorvosszakértői véleményt és pszichológus szakértői véleményt is be kell szerezni. Indokolt lehet gyermekpszichiáter szakkonzulens bevonása is.

⁴³ A Btk. 105. §

A magyar gyermekvédelem – a javítóintézeti nevelés és ellátás integrálásával⁴⁴ – immár négy pilléren nyugszik. Az állami beavatkozás a veszélyeztetettség mértékéhez igazodik. Ennek megfelelően a pénzbeli és természetbeni ellátások nyújtása elsősorban a család életében feltárt anyagi problémákat igyekszik megoldani. A személyes gondoskodást nyújtó ellátások rendszerén belül az önkéntesség elvén működő gyermekjóléti ellátások a családban élő gyermekek „jólétét” hivatott szolgálni, míg a gyermekvédelmi szakellátás már kifejezetten a veszélyeztetett gyermekek számára nyújt alternatívákat. A szakellátáshoz szervesen kötődik a gyermekvédelmi gondoskodás keretében elrendelhető hatósági intézkedések köre. A hatósági intézkedések elrendelési oka alapozza meg a családból történő kiemelés lehetőségét.

Egyetértve a büntethetőségi korhatár leszállításának elhibázottságával, azt gondolom, hogy a megelőző pártfogás éppen egy lépés a gyermekvédelmi intézményrendszer korszerűsítése felé. A motivációs különbségekből kiindulva, úgy vélem, hogy a gyermekvédelem bűnmegelőzési funkciójának egyfajta Janus arcúságot kellene hordozni azzal, hogy a szociálisan nehéz helyzetből jövő bűnelkövetők vonatkozásában e terület védő-óvó jellegét erősítik, míg a társadalmi elvárások szempontjából deviáns magatartású gyermek- és fiatalkorúak vonatkozásában a gyermekvédelem büntető igazságszolgáltatási elemekkel történő felruházása lehet indokolt. Mindenekelőtt preferálom a helyreállító igazságszolgáltatás elemeinek gyermekvédelem rendszerébe történő telepítését, amelynek megvalósulási színtere a hatályos szabályozás alapján a megelőző pártfogás hatálya alatt állók⁴⁵ számára előírt magatartási szabályoknak⁴⁶ – helyreállító konferenciamódszerek, mediáció, közösségi konfliktuskezelési technikák – a Pártfogó Felügyelői Szolgálat keretében működtetett közösségi foglalkoztatásban történő végrehajtása lehet.

4. A bűnmegelőzés fázisai

A megelőzési-megszüntetési eszközök foka a veszélyeztetettség mértékének függvénye. A gyermek veszélyeztetettségének fogalmát a Gyvt. az értelmező rendelkezések között határozza meg. A veszélyeztetettség fogalmához hasonló, mégis a jogalkalmazói gyakorlatban attól mereven elhatárolt fogalom a gyermek hátrányos helyzete.

A szakirodalom a bűnmegelőzés első fázisába sorolja a pénzbeli- és természetbeni ellátásokat, valamint a személyes gondoskodást nyújtó gyermekjóléti alapellátások közül a gyermekjóléti szolgáltatást. A rendőrség szerepvállalása különböző foglalkozások, programok szervezése kapcsán jelenik meg, amelynek célja kettős. Egyrészt, ha értelmes szabadidő-eltöltési lehetőséget biztosítanak a fiatalok számára, akkor a fiatalok tartózkodnak a negatív magatartástól, a bűncselekmények elkövetésétől. Másodlagos cél a rendőrség és fiatalok közötti jó kapcsolat kiépítése, hogy a rendőrség képes legyen pozitív társadalmi értékeket közvetíteni, és segítséget tudjon nyújtani, hogy a fiatalok pozitív célkitűzésű társadalmi csoportokba integrálódjanak.

A szolgáltatást nyújtó gyermekjóléti szolgálat az információáramlás központja (járászhely településen a Család- és Gyermekjóléti Központ), hozzá futnak be a jelzések az egészségügy, a közoktatás, a civil szféra és az állampolgárok, valamint szerencsés esetben a

⁴⁴ Gyvt. 66/M. §

⁴⁵ Gyvt 68/D. § (7) bekezdés

⁴⁶ Pfr. 19/K. § (2) bekezdés b) pont

rendőrség részéről. A szolgálat közvetíti a gyámhatóság és a gyermek krízisállapotát észlelő szervek között.

Az elsődleges és másodlagos prevenció körében olyan társadalmi feltételeket és infrastrukturális háttérrel kell kialakítani, amely képes biztosítani a fiatalkorúak anyagi és szellemi jólétét. Meg kell teremteni a szocializációs helyszínek működési feltételeit is, mert leginkább ebben az életszakaszban fogékonyak a fiatalok a viselkedésminták eltanulására. A megfelelő szocializáció és a bűnmegelőzési szempontokat is figyelembe vevő szociálpolitika a minimumra szoríthatja a bűnelkövetést és a fiatalkorúak igazságszolgáltatási rendszerének beavatkozását, így csökkentve az ártalmat, amit az intervenció okozhat.⁴⁷

A másodlagos megelőzés a speciális gyermekvédelem szférájába tartozik, a cél immár a veszélyhelyzet megszüntetése.⁴⁸ A gyermekvédelmi rendszer a védelemben vétel és részben a megelőző pártfogás hatósági intézkedés révén kapcsolódik a másodlagos bűnmegelőzéshez. Ebben a fázisban már nem a veszélyeztetettség megelőzésén, hanem a megszüntetésén van a hangsúly. A cél az, hogy az a gyermek- vagy fiatalkorú személy, aki már védelemben vétel hatálya alatt áll vagy a megelőző pártfogás elrendelésével védelemben vételére kerül sor, ne kövessen el a jövőben további kriminális cselekményeket. Ezt hivatott szolgálni a magatartási szabályok előírása-betartatása, valamint a gondozási-nevelési terv.

Ebben a fázisban kellene helyet kapnia egy intézményes konfliktus-kezelő szolgáltatásnak. A gyermek- és fiatalkorúak által elkövetett szabálysértések és bűncselekmények jelentős részét azok a cselekmények képezik, amelynek alapját valamely konfliktushelyzet generálja. A kommunikáció nem megfelelő ismerete miatt olykor banális félreértésekből adódnak az ún. „balesetek”. A védelemben vétel és megelőző pártfogás körében előírt magatartási szabályok között eseti jelleggel szerepel az iskola-pszichológusi vizsgálaton, illetve konfliktuskezelést-segítő szolgáltatáson való részvétel.⁴⁹ Meggyőződésem, hogy a bűnmegelőzés hatékonyságát szolgálná, ha az oktatási rendszerbe integráltan, az általános iskola felső tagozatától lehetőség lenne – akár konkrét konfliktus kapcsán, akár eseti jelleggel – igénybe venni konfliktuskezelő-kommunikációt fejlesztő szolgáltatást.⁵⁰ Kétségtelen, hogy a sport, mint feszültség levezető és tanulási képességeket generáló tevékenység és a sportközösségek, mint szocializációs csoportok hatása a másodlagos bűnmegelőzés körében kiemelkedő.⁵¹

A harmadlagos megelőzés a már megtörtént bűncselekményekre való intézményes reakciókat tartalmazza olyan intézkedésekkel és beavatkozásokkal, amelyek az ismételt bűnelkövetés és áldozattá válás elkerülését célozzák.⁵²

A büntető anyagi- és eljárásjog körében számos jogintézmény (diverzió, alternatív szankciók, gyermek meghallgatásának intézménye, pártfogó felügyelet, javító intézeti nevelés stb.)

⁴⁷ KOVÁCS, Fiatalkorú bűnelkövetők 3.

⁴⁸ SÁRIK, A gyermek- és fiatalkori bűnözés 6.

⁴⁹ Baranya megyei információk alapján a konfliktuskezelést-segítő szolgáltatáson való kötelező részvétel nem szerepel az előírt magatartási szabályok között.

⁵⁰ Lásd a Nemzeti Bűnmegelőzési Stratégia 1. számú mellékletének a „Konfliktusok és az erőszak megelőzése, kezelése” 8.2.3. pontját és az ahhoz fűzött intézkedések köréből a módszertan készítését az iskolai erőszak hatékony megelőzése érdekében, valamint az iskolai mediátor képzése.

⁵¹ Lásd a Nemzeti Bűnmegelőzési Stratégia 1. számú mellékletének a „Hasznos szabadidő- eltöltés” 8.2.2 pontját és az ehhez fűzött intézkedés a testnevelő tanárok és edzők bűnmegelőzési továbbképzésének bevezetése.

⁵² GÖNCZÖL, A bűnözés társadalmi reprodukciója 320.

hivatott a harmadlagos megelőzés érdekeit, hatékonyságát szolgálni. Véleményem szerint ezt egészíti ki a gyermekvédelmi rendszerben megjelent megelőző pártfogás jogintézménye, tekintettel arra, hogy az elrendelés jogalapja a megelőző pártfogó által elkészített kockázatértékelés bűnmegelőzés szempontjából releváns foka. Amennyiben a gyermek- vagy fiatalkorú vonatkozásában elvégzett kockázatértékelés magas, az illetékes gyámhatóságnak kötelezően el kell rendelnie az intézkedést. Amennyiben a kockázatértékelés közepes fokú, a gyámhatóság mérlegelési körébe tartozik a megelőző pártfogás elrendelése. Tovább erősíti a megelőző jelleget, hogy a gyámhatóság által meghozott, megelőző pártfogás elrendelésére irányuló határozatban alapul veszik a megelőző pártfogó véleményében foglalt magatartási szabályokat, és a magatartási szabályok ellenőrzésében a pártfogó felügyelői szolgálat is részt vesz. Amennyiben nemcsak tényállásszerűen kerül sor bűncselekmény megvalósítására, hanem a fiatalkorú életkora és beszámítási képessége alapján bűncselekmény elkövetője lehet, a megelőző pártfogás gyermekvédelmi hatósági intézkedéssel párhuzamosan büntetőeljárás is folyik. Ez további kontrollfunkciót is betölthet a bűnmegelőzés körében, ugyanakkor a prevenció elvével ellentétben állhat.

5. A Fiatalkorúak Felügyelő Hatósága által elrendelhető patronázstól a modern megelőző pártfogásig

A gyermekvédelmi rendszerben elhelyezésre került fiatalkorú elkövetőkkel foglalkozó pártfogói szolgálatot 1970-ben állították fel.⁵³ Ezt megelőzően ilyen integrált, bűnmegelőzési célzatú jogintézménnyel a Fiatalkorúak Felügyelő Hatósága⁵⁴ (továbbiakban: Hatóság⁵⁵) által elrendelhető intézkedések kapcsán találkozunk. A Hatóság által elrendelt intézkedések azonban történetileg nem tekinthetők a megelőző pártfogás jogelődjének. Tartalmukban⁵⁶, eszköztárukban (kiemelve a kriminálpolitikai célzatú patronázs fogalmát) túlmutatnak a napjaink hatósági intézkedésén, végrehajtási lehetőségein – amely a bizalom megnyerésében és a meggyőzés útjának kialakításában nyilvánult meg⁵⁷ – meglehetősen korlátozottak voltak. A fiatalkorúak pártfogó felügyelete a fiatalkorúak ügyeiben eljáró bíróságok tevékenységéhez kapcsolódtak elsősorban.⁵⁸

Az önálló fiatalkorúak bíróságának felállítása⁵⁹ a fiatalkorúakkal szembeni bánásmód megváltozását jelezte. A Fiatalkorúak Hatósága által rendezett, 1942 december 10-én tartott előadáson *Alföldy Dezső* leszögezte, hogy „a fiatalkorúak bírójának feladata nemcsak az, hogy azokkal a fiatalkorúval szemben, aki már bűncselekményt elkövetett, annak javítása érdekében a törvényben meghatározott intézkedéseket alkalmazza, hanem a fiatalkorúak bíróságának hivatása az is, hogy az erkölcsi veszedelemnek kitett és zűllésnek indult, de bűncselekményt még el nem követett gyermekkel és fiatalkorúval szemben annak megmentése érdekében a célravezetőnek vélt intézkedést tegye, nehogy a bűnözés útjára lépjen.”⁶⁰ A gyermek-

⁵³ VÓKÓ, Elmélkedés a pártfogó felügyeletről 49–69.

⁵⁴ Az erkölcsi zűllés veszélyének kitett gyermekek és a bűnelkövető gyermekek és fiatalkorúak ügyeit első fokon intéző hatóságok segítő és felügyeleti szerve. Lásd FINKEY, Patronázs-munka 7.

⁵⁵ Az 1908. évi XXXVI. törvénycikk felhatalmazása alapján állították fel és dolgozták ki szervezetrendszerét

⁵⁶ ALFÖLDY, Bíróság és patronázs 202.

⁵⁷ ALFÖLDY, Bíróság és patronázs 206.

⁵⁸ ALFÖLDY, Bíróság és patronázs 201.

⁵⁹ A fiatalkorúak bíróságáról szóló 1913. évi VII. törvény adott jogszabályi alapot a fiatalkorúak bíróságának felállítására.

⁶⁰ ALFÖLDY, Bíróság és patronázs 201.

és fiatalkorúak megmentésének jogszabályi felhatalmazáson alapuló korabeli lehetőségének számított a patronázs munka, amely *Finkey Ferenc* – a Fiatalkorúak Budapesti Felügyelő Hatóságának egykori elnöke – szerint akkor tudja betölteni a megmentő szerepet, ha a patronázs egyaránt állami és társadalmi feladat is.⁶¹ Ezt támasztja alá *Angyal Pál* véleménye is, aki szerint „a patronázs ügy fejlődése s életképessége attól függ, mily mértékben vesz abban részt a nagy társadalom”, ezért a kormány támogatása mellett a Patronage Egyesületek Országos Szövetségének kell az alapítási munkálatokat elvégeznie és irányítania.⁶²

A Bn. a pártfogó felügyelet két esetét ismerte. Az általános – a fent hivatkozott erkölcsi veszedelemnek kitett és züllés útjára lépő gyermek- és fiatalkorúak vonatkozásában – és egy speciális – a javító intézetből való kísérleti kihelyezés és a feltételes szabadon bocsátáshoz kapcsolódó⁶³ – segítő, ellenőrző tevékenységet különböztetett meg. A speciális ellenőrzés tulajdonképpen az utógondozás területét érintette. A Bn. ezen rendelkezésének végrehajtására alkotott igazságügyminiszteri rendelet⁶⁴ kétféle pártfogót ismert: a társadalmi pártfogókat, akiket a gyermekvédő egyesületek tagjai közül toboroztak és hivatásos pártfogókat.⁶⁵ Fiatalkorúak felügyelő hatóságát a Bn. 31. §-a alapján minden javító intézet és fiatalkorúak befogadására szolgáló fogház mellett fel kellett állítani.⁶⁶ A reformtörekvések azt követelték, hogy a szabadságvesztés időtartama nyújtson lehetőséget a fiatalkorú átalakítására, tartalma pedig – főképpen a munkára, életmódra szoktatás és a szakmai felkészítés hangsúlyozásával – növelje a társadalomba beilleszkedés jövőbeli esélyeit.⁶⁷ A pártfogó felügyelői tevékenység ily módon történő megkülönböztetése különböző típusú feladatellátást igényelt. Tárgan vett értelemben ugyan, de kapcsolódik a bűnmegelőzés területéhez, amikor a gyermek- illetve fiatalkorú személy a szülői-családi környezetben bekövetkezett változás miatt van veszélynek kitéve. A felügyelő hatóság állományában dolgozó pártfogó felügyelő feladata gyakran a házassági perben észlelt veszélyhelyzet feltárásához is kapcsolódott. A bontóperben eljáró bíró megbízhatta a pártfogó felügyelőt, hogy tájékozódjon a házaspár közötti viszály okairól, a vétkesség kérdéséről, a gyermekkel szemben fennálló elhanyagolás körülményeiről. Ennek során a pártfogó felügyelő környezettanulmányt vett fel. A környezettanulmányt a perbíróság felhasználhatta, egyebekben a bírónak nem volt eszköze a veszélyhelyzet észlelése esetén. A környezettanulmány elkészítésén túl a pártfogó felügyelő segíthetett az anyagilag bajba jutott szülőnek munkát találni, biztosítva ezzel a család megélhetését, továbbá gondoskodott a gyermek megfelelő közoktatási intézményben történő elhelyezéséről vagy ha már nagyobb volt, segítette a munkába állásban. Feladatköre kiterjedt arra is, hogy a gyermektartás fizetésére kötelezett felet a saját otthonában felkeresse és tapintattal ugyan, de rábírja a gyermekéről történő anyagi gondoskodásra.⁶⁸ Szankcióként a bíróság a korábban már említett intézkedések bármelyikét alkalmazhatta, valamint a büntetőeljárás menetére nézve további óvó,

⁶¹ FINKEY, Patronázs-munka 6.

⁶² ANGYAL, A patronage 488-489.

⁶³ 56.000/1913. I. M. E. sz., az Fb.-hez kapcsolódó végrehajtási rendelet alapján

⁶⁴ 27.400/1909. I. M. sz. r.

⁶⁵ A patronázs tevékenység alanyainak kérdése a korabeli bűnmegelőzéssel foglalkozó szakemberek körében vitatott volt, amely vita az 1907. évi pécsi országos patronázs kongresszuson élesedett ki.

⁶⁶ DÁVID, A hazai pártfogó felügyelet 62.

⁶⁷ LŐRINCZ, A fiatalkorúak 60.

⁶⁸ ALFÖLDY, Bíróság és patronázs 203–207.

nevelő célzatú egyszerűsítést vezettek be. Ilyen volt például a bíró számára biztosított lehetőség, hogy akár tárgyalás megtartása nélkül is kiválaszthatta a legmegfelelőbb javító-nevelő intézkedést vagy a tárgyalás megtartása esetén dönthetett a nyilvánosság csökkentéséről vagy annak teljes kizárását rendelhette el.⁶⁹

Az első világháború veszteségei a bűnözésre is kihatottak, így csökkent az igazságügyi értelemben vett pártfogásra szorulóknak száma. A patronázs szervezetek közreműködtek a háború következtében megnövekedett szociális feladatok ellátásában, a javító és nevelőintézetek növendékei javítási, ápolási feladatokat láttak el vagy az elmaradt mezei munkáknál segítettek. 1933-ban még megalakult a Patronázs Szövetségek Magyar Egyesülete, azonban lendületét a II. világháború megtörte.⁷⁰

A szocialista korszak célkitűzései között szerepelt az ún. teljes körű foglalkoztatottság, amelynek előtérbe helyezésével az utógondozás gondolata háttérbe szorult a szabadulást követő beszélgetések formájával és az étel-miszer- és ruhatámogatással. Az 1951. évi 34. tvr. a helyi tanácsok végrehajtó bizottságainak kezébe adta a fiatalok ellenőrzésének és gondozásának feladatát. A patronázs eszme feléledésének tekinthető, hogy a Magyar Népköztársaság Büntető Törvénykönyve szabályozta a pártfogó felügyeletet és bővítette annak alkalmazási lehetőségeit. A fiatalok elkövetőkkel foglalkozó pártfogó szolgálat felállítására 1970-ben került sor a 131/1970. (M.K. 15.) MM utasítással a gyermekvédelem rendszerében azzal a céllal, hogy a gyámhivatali védő-óvó intézkedések, valamint az utógondozás hatékonyságát növeljék.⁷¹ A gyámhatósági eljárásról szóló 1/1974. (VI. 27.) OM rendelet 73. §-a szerint a gyámhatóság védő- és óvóintézkedést rendelhetett el a büntetőeljárás keretein kívül abban az esetben, ha a kiskorú erkölcsi fejlődése, nevelése, gondozása nem volt biztosított, valamint kötelező magatartási szabályai felállítása során a szülőt is felszólíthatta. Az eljárás lefolytatása során a gyámhatóság a kiskorú részére pártfogót rendelhetett. A pártfogó feladata a felügyeletére bízott kiskorú magatartásának figyelemmel kísérése volt, szükség esetén a szülőt is segíthette nevelési feladataiban. Ezt követően az oktatási miniszter által kiadott 6/1980. (VI. 24.) OM rendelet szabályozta a gyámhivatalok és a hivatásos pártfogók feladatait.

A Gyvt. 1997-ben a pártfogók helyzetét generálisan átalakította azzal, hogy a hivatásos pártfogói csoportot a másodfokú gyámhivataloként működő, akkori nevén megyei közigazgatási hivatal gyermekvédelmi és gyámügyi igazgatási szervéhez telepítette. 2003. július 1. napjától⁷² a fiatalok és felnőtt terheltekkel foglalkozó pártfogó felügyelőket egy szervezetbe integrálták Pártfogó Felügyelői Szolgálat elnevezés alatt. A bűnismétlés kockázatának mérséklésén dolgozó szociális munkás és pártfogó segítséget nyújt a fiatalok életvezetési gondjainak megoldásában és a konfliktuskezelésben egyaránt. Feladatkörüket a korábban már hivatkozott PFSZ. szabályozza.

Az ismertetett hatósági megoldások azonban nem feleltek meg sem a kormányzat, sem a társadalom által megfogalmazott kriminálpolitikai elvárásoknak. Tendenciaként volt kimutatható az elkövetői kör egyre alacsonyabb életkora. Az alacsony életkorhoz sok esetben társult erőszakos magatartás. A büntethetőségi korhatár leszállítása széleskörű társadalmi és szakmai vitát generált. A jogalkotó által, a társadalmi igények felmérését követően megfogalmazott cél egy olyan

⁶⁹ LŐRINCZ, A fiatalok 65–66.

⁷⁰ FINKEY, A patronage a háború alatt és a háború után 387. Idézi DÁVID, A hazai pártfogó felügyelet 66–67.

⁷¹ DÁVID, A hazai pártfogó felügyelet 68–69.

⁷² A pártfogókra vonatkozó egyes törvények módosításáról szóló 2003. évi XIV. törvény alapján

jogintézmény megalkotása volt, amely alkalmas a gyermek- és fiatalkorúak bűnmegelőzésére, és egyúttal a terheltek társadalomba történő visszailleszkedésére. A büntetőjog fiatalkorúak vonatkozásában ismert olyan eszközöket, amelyek a megfogalmazott jogpolitikai cél kiváltására alkalmasak lehetnek, ugyanakkor a gyermekek vonatkozásában a megelőző pártfogás bevezetését megelőzően kizárólag a védelembé vételi eljárás elrendelése során kerülhetett „fokozottabb figyelem- és ellenőrzés” alá az a gyermek, aki hajlandóságot mutatott a kriminalizálódásra, akár személyében felmerült körülmények miatt, akár a családon belüli veszélyeztető körülményeknek köszönhetően.

A 1430/2011. (XII. 13.) Korm. határozat a Nemzeti Társadalmi Felzárkózási Stratégiáról, valamint végrehajtásának a 2012-2014. évekre szóló kormányzati intézkedési tervéről, és az egyes törvényeknek a gyermekek védelme érdekében történő módosításáról szóló T/13091. számú törvényjavaslat indokolás a gyermek- és fiatalkorú elítéltek visszaesésének megakadályozása és a társadalomba való hatékonyabb visszailleszkedése érdekében fogalmazta meg a jogpolitikai igényt egy új jogintézmény bevezetésére a gyermekvédelem rendszerében.

Az intézkedés rendszertani elhelyezése kezdetektől fogva vitatott volt. Ez a vita elsősorban a megfogalmazott jogpolitikai célkitűzésből eredt. A rendszertani elhelyezést ellenzők véleménye szerint bűnmegelőzés és bűnisméltés fogalma és eszközrendszere büntetőpolitikai megközelítést és fellépést igényel, így az új jogintézménynek a célja alapján a büntető anyagi- vagy eljárásjogi eszközök sorát kellene bővítenie. A megalkotott mechanizmus kriminológiai tárgyú kutatások szerint eredményét tekintve a kijelölt feladat megvalósítása az igazságszolgáltatási reakció gyermekvédelembé integrálásával.⁷³

További vitatott kérdés az intézkedés megelőző jellege illetve elnevezése. Az elnevezés büntető anyagi- és eljárásjogi értelemben utal arra, hogy az intézkedés megelőzi vagy kiegészíti a büntetőeljárást. Amennyiben gyermek a gyermekvédelmi törvény tényállási elemeit megvalósító személy, közigazgatási hatósági eljárás indul és a megelőző pártfogó által elkészített kockázatértékelés fokától függően védelembé vételi eljárás keretében a gyámhatóság elrendelheti a tárgyalt intézkedést. Ha a terhelt életkora vagy beszámítási képessége alapján bűncselekményt vagy elzárással is sújtható szabálysértést követ el, nemcsak közigazgatási hatósági eljárás, hanem büntetőeljárás is folyik vele szemben. Ebben az esetben a megelőző elnevezés használata értelmezhetetlen. Hiszen a büntetőeljárást nem megelőzi a gyermekvédelmi hatósági intézkedés, hanem párhuzamosan zajlik, ad absurdum tovább is tarthat, amennyiben a büntetőeljárás ügyészi megrovással, feltételes ügyészi felfüggesztéssel⁷⁴ vagy közvetítői eljárással lezárul a bírósági szakra terelés előtt.

Kriminológiai vonatkozású értelmezése egy lehetőség a bűnözői karrier útjára lépés megakadályozására, illetve a kriminalizálódott személyek társadalmilag helyes irányba terelésére. Az intézkedés kriminológiai szempontból a harmadlagos prevenció területén történő beavatkozás a

⁷³ KEREZSI – KOVÁCS – PÁRKÁNYI – SZABÓ, A pártfogó felügyelet szerepe 154.

⁷⁴ Az új Be. a korábbi vádelhalasztásnak megfelelő jogintézményként szabályozza a feltételes ügyészi felfüggesztést. Ez az intézkedés azonban nemcsak elnevezésében új, hanem jóval tágabb körben is alkalmazható (elég csak arra utalni, hogy fiatalkorú esetén akár 8 évi szabadságvesztéssel fenyegetett bűncselekmények esetén is sor kerülhet feltételes ügyészi felfüggesztésre, míg a vádelhalasztásánál 5 év volt a felső határ).

bűnismétlés kockázatának kitett gyermek és fiatalkorú érdekében, amelyhez az eszközrendszert az elsődleges és másodlagos bűnmegelőzési szintterrel bíró gyermekvédelemből meríti a jogalkotó.⁷⁵ A gyermek segítségével foglalkozó szakmák szempontjából a megelőzés kérdése nem elsősorban a bűnmegelőzés, hanem a veszélyeztetettség fogalmához kapcsolódik. A két terület természetesen számos átfedést mutat és nyilvánvalóan okozati összefüggések is kimutathatóak.

6. Következtetések

Alföldy Dezső 20. század közepén megfogalmazott gondolatai mai is helytállóak: „A gyermekvédelem szempontjából különös jelentősége van azoknak az állami és társadalmi intézkedéseknek, amelyek a bűnöző, vagy a züllésnek induló, vagy még csak erkölcsileg veszélyeztetett gyermekek és fiatalkorúak megmentésére irányulnak.”⁷⁶ A megelőző pártfogás fejlődését – különös tekintettel Baranya megyére – hatályba lépésétől kezdve nyomon követtem. 2015 nyarán, a jogintézmény bevezetését követő fél év elteltével, írásban kerestem meg a Baranya megyei, megelőző pártfogással kapcsolatba kerülő jogalkalmazó szerveket. Megkeresésem a jogintézmény elrendelésére, alkalmazásának gyakoriságára és hatékonyságára vonatkozó kérdőív kitöltésére irányult. Egy évvel később ismételt felkerestem az érintett szerveket a hatékonyság vonatkozásában leszűrhető következtetések megállapítása érdekében. 2018 nyarán valamennyi, a Baranya Megyei Kormányhivatal Hatósági Főosztályának Igazságügyi Osztályán fellelhető, az elrendelt megelőző pártfogásban történő közreműködésük kapcsán keletkezett ügyiratot átvizsgáltam. Az empirikus módszer alkalmazása mellett a téma értelmezéséhez szükséges történeti és leíró jellegű megközelítést alkalmaztam.

Elképzelésem szerint új utat mutathatna a megelőző pártfogás hatékonysága terén a családi csoport konferencia vagy közösségi csoportkonferencia bevezetése.⁷⁷ A hazai szakirodalom elsősorban a büntető igazságszolgáltatás rendszerében látja létjogosultságát a modellnek. Ugyanakkor láthatjuk, hogy a jelenlegi magyarországi gyermekvédelmi és igazságügyi rendszer tehetetlen a tizennégy (egyes bűncselekmények esetén tizenkét) év alatti, bűncselekményt vagy tényállásszerű cselekményt elkövető gyermekekkel szemben. A családi csoportkonferencia módszere megköveteli az interdiszciplináris és interszektorális megközelítést, sikeres alkalmazásának így elsődleges feltétele a segítő szakmák és hatóságok közötti hatékony együttműködés.⁷⁸ A helyreállító igazságszolgáltatás olyan megközelítést jelent, amelyben a sértett, az elkövető és a közösség közösen keres megoldást a bűncselekmény által okozott konfliktus következményeire. Célja az okozott kár helyreállításának szorgalmazása, a felek közötti helyzet rendezése, a kollektív biztonságérzet erősítése. Megbélyegző hatása elenyésző, pedagógiai értéke magas és kevésbé büntető jellegű.⁷⁹

⁷⁵ KEREZSI – KOVÁCS – PÁRKÁNYI – SZABÓ, A pártfogó felügyelet szerepe 154.

⁷⁶ ALFÖLDY, Bíróság és patronázs 200.

⁷⁷ A helyreállító igazságszolgáltatás körében alkalmazható modell. Gyökerei Új-Zélandról származnak, 1989-ben a gyermekek, fiatalkorúak és családjaik védelméről szóló törvény forradalmasította a fiatalkorúak igazságszolgáltatási eljárását Új-Zélandon. Magyarországon a konferenciamodelt alkalmazását a Községi Szolgáltatások Alapítványa és a Család, Gyermek, Ifjúság Egyesület kezdte meg 2006-ban.

⁷⁸ FELLEGI, Út a megbékéléshez 191.

⁷⁹ Európai Gazdasági és Szociális Bizottság 2006/C 110/13 számú véleményének 4.3-4.4 pontjai

Felhasznált források és irodalom

1878. évi V. tc. a magyar büntetőtörvénykönyv a büntettekéről és büntetésekről = Csemegi-kódex
1908. évi XXXVI. tc. a büntetőtörvények és a bűnvádi perrendtartás kiegészítéséről és módosításáról
1913. évi VII. tc. a fiataikorúak bíróságáról szóló = Fb.
1950. évi II. tv. a büntetőtörvénykönyv általános részéről = Btá.
1950. évi 39. tvr. a büntetőtörvénykönyv általános részének hatályba léptetéséről = Ér.
1951. évi 34. tvr. a fiataikorúakra vonatkozó büntetőjogi és büntető eljárási rendelkezésekről = Ftvr.
1951. évi III. tv. a büntető perrendtartástól = II. Bp.
1954. évi 23. tvr. a fiataikorúakra vonatkozó büntetőjogi rendelkezések módosításáról
1961. évi V. tv. a Magyar Népköztársaság Büntető Törvénykönyvéről
1962. évi 10. tvr. a Büntető Törvénykönyv hatálybaléptetéséről, végrehajtásáról és egyes szabálysértésekről
- 1/1974. (VI.27.) OM rend. a gyámhatósági eljárásról szóló
1978. évi IV. tv. a Büntető Törvénykönyvről = régi Btk.
- 6/1980. (VI. 24.) OM rend. a fiataikorúak pártfogó felügyeletéről, a javítóintézeti nevelésről és egyes eljárási rendelkezésekről
1996. évi I. tv. a rádiózásról és televíziózásról szóló
1997. évi XXXI. tv. a gyermekek védelméről és a gyámügyi igazgatásról = Gyvt.
2003. évi XIV. tv. a pártfogókra vonatkozó egyes törvények módosításáról
- 1430/2011. (XII.13.) Korm. határozat a Nemzeti Társadalmi Felzárkózási Stratégiáról, valamint végrehajtásának a 2012-2014. évekre szóló kormányzati intézkedési tervéről
2013. évi V. tv. a Polgári Törvénykönyvről = Ptk.
2012. évi C. tv. a Büntető Törvénykönyvről = új Btk.
- 8/2013. (VI. 29.) KIM rendelet a Pártfogó Felügyelői Szolgálat tevékenységéről = Pfr.
2013. évi CCXLV. tv. az egyes törvényeknek a gyermekek érdekében történő módosításáról s
- 1744/2013 (X. 17.) Korm. határozat a Nemzeti Bünmegelőzési Stratégiáról (2013-2023)
2017. évi XC. tv. a büntetőeljárásról
- ALFÖLDY Dezső: Bíróság és patronázs. Magyar Jogi Szemle 1943/7. sz. 200–209.
- ANGYAL Pál: A patronage. Jogállam 1909/7. sz. 481–490.
- BALÁZS Beáta: A belátási képesség büntetőjogi fogalmának történeti és elvi alapjairól. Magyar Jog 2018/6. sz. 370–377.
- BALOGH Elemér: Büntetőjog – történeti dogmatikai alapkérdések. Rendszertani kísérletek a korai magyar büntetőjogi kodifikációban. Jogtörténeti Szemle 2016/3 sz. 3–12.
- CSEMÁNÉ VÁRADI Erika: A gyermek és fiatakori bűnözés – tendenciák, elméletek, okok. Kriminológiai Közlemények, 2001, 55–91.
- DÁVID Lilla: A hazai pártfogó felügyelet intézkedésének szerepe a fiataikorúak bűnelkövetésének megelőzésében. Msc. 2013.
- DÁVID Lilla: Megelőző pártfogás vagy védelembe vétel? Állam és Jogtudomány 2013/3–4. sz. 41–54

- FELLEGI Borbála: Út a megbékéléshez. Budapest 2009
- FINKEY Ferenc: A patronage a háború alatt és a háború után. Bűnügyi Szemle 1915/9. sz. 385–397.
- FINKEY Ferenc: Az 1843-i büntetőjogi javaslatok száz év távlatából. Budapest 1943
- FINKEY Ferenc: Patronázs-munka és a Fiataikorúak Felügyelő Hatósága. Magyar Jogi Szemle 1943/1. sz. 1–16.
- GÖNCZÖL Katalin: A bűnözés társadalmi reprodukciója. Kriminológia-Szakkriminológia. Budapest 2006
- HERCZOG Mária: Gyerek elkövetők, felnőtt bűnök. Családi jog 2008/3. sz. 4–10.
- HERCZOG Mária: Családi Csoportkonferencia: A konfliktuskezelés egy konstruktív módszere. In: Szeibert Orsolya (szerk.): Család, gyermek, vagyon. A joggyakorlat kihívásai. Családjogi tanulmánykötet. Budapest 2012, 409–425.
- HORNYÁK Szabolcs: A gyermekkorúak bűnözése és megelőzésének lehetőségei. Határőrség és bűnmegelőzés 2003/12. sz. 41–48.
- KEREZSI Klára – KOVÁCS Krisztina – PÁRKÁNYI Eszter – SZABÓ Judit: A pártfogó felügyelet szerepe a bűnmegelőzésben, különös tekintettel a jogintézmény tervezett változásaira. In: VÓKÓ György (szerk.): Kriminológiai Tanulmányok 52. Budapest 2015, 148–191.
- KIRÁLY Réka Zsuzsa: A gyermekbűnözés kriminológiai ismérvei. Belügyi Szemle 2000/12. sz. 41–48.
- KOVÁCS Krisztina: Fiatakorú bűnelkövetők reszocializációs nevelése. Speciálpreventív beavatkozások a szabadságvesztés alatt és azt követően. De iurisprudentia et iure publico 2013/2. <http://mjat.hu/aktualis/449-megjelent-a-de-iurisprudentia-et-iure-publico-jog-es-politikatudomanyi-folyoirat-2013-2-szama>
- LÓRINCZ József: A fiatakorúak büntetés-végrehajtása a XX. század első felében. Börtönügyi Szemle 2002/2. sz. 57–66.
- MEZEY Barna: A kor kérdése a magyar büntetőjog történetében. A fiatakorú bűnelkövetők történetéhez. Rendészeti Szemle 2008/7–8. sz. 21–30.
- PÁLVÖLGYI Ákos: A megelőző pártfogás, mint a bűnmegelőzés egyik lehetséges eszköze. Büntetőjogi Szemle 2012/2. sz. 29–34.
- ROSTA Andrea: A fiatakorú bűnözés kriminológiája és szociológiája. Budapest 2014
- SÁRIK Eszter: A gyermek- és fiatakorú bűnözés megelőzési lehetőségei. Család, Gyermek, Ifjúság 2000/2. sz. 4–13.
- VAVRÓ István: Fiatakorú elítéltek 2000. Belügyi Szemle 2002/1. sz. 52–58.
- VÓKÓ György: Elmélkedés a pártfogó felügyeletről. Börtönügyi Szemle 2003/1. sz. 49–69.